

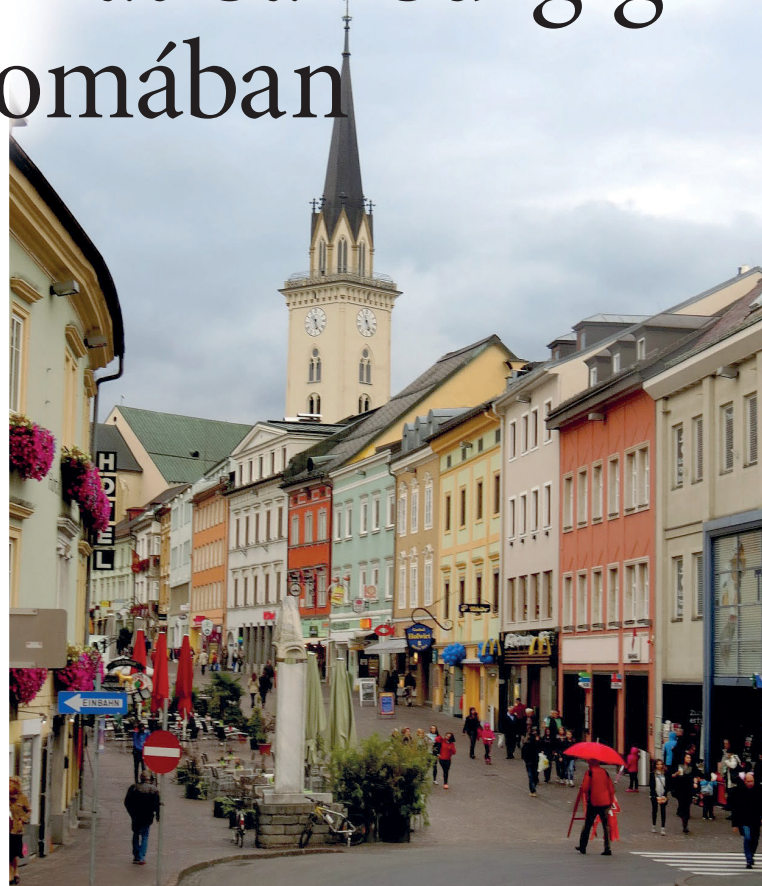
Keglevich Kristóf

■ Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium | keglevich@fazekas.hu

Villachtól Bécsen át Salzburgig – Paracelsus nyomában Ausztriában

A karintiai Villach elsősorban nem kulturális és természettudományos emlékeinek köszönhetően népszerű turisztikai célpont, hanem gyönyörű földrajzi környezete teszi azzá. A Dráva felső folyásánál települt várost minden irányból az Alpok bércei veszik körül, a legtöbben egy magashegyi túra vagy egy közeli sípálya elérése miatt csupán átutaznak rajta. E sorok írója is egy iskolai sítábornak köszönhetően jutott el Villachba 2024 februárjában. Agyrázkódás gyanújával minden nap legalább egy, de jellemzően több diák is bekerült a helyi kórházba, amely a városközpont közvetlen közelében fekszik. Az egyik betegszállítást kihasználva szabadságotam magam fél napra, hogy megnézzem a nevezetességeket, és rájöttem, milyen szép is Villach történeti városmagja. Nem nagy, egy nap alatt kényelmesen megtekinthető a számos római kori emléket őrző városi múzeum, a legkiemelkedőbb műemlék, a Szent Jakab-templom és a többi látnivaló. Bár 1945-ben az amerikai bombatámadások igen nagy pusztítást végeztek a középkori óváros területén, a Jakab-templomtól a Dráva hídjáig futó főtérről nyíló szűk, sikátorszerű utcácskák sora és a környező régi házak belső, árka-dos reneszánsz udvara ma is ódon hangulatot áraszt.

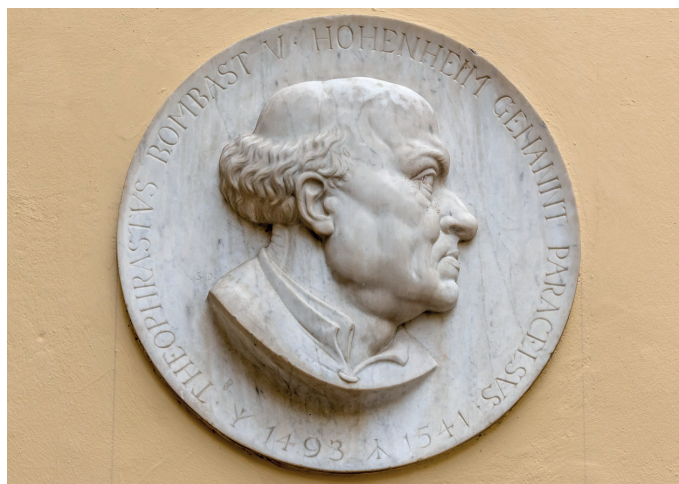
Ilyen patinás épület a főtér 18. szám alatti toszkán palota is, amelynek belső, négyzetes, nyitott árka-dos udvara a Paracelsus-

Villach főtere

hof nevet kapta. Itt töltötte gyermekkorát Philippus Theophrastus Aureolus Bombastus von Hohenheim, ismertebb nevén Paracelsus (1493–1541). A Paracelsus nevet csak 1530 körül vette fel, ennek jelentése vitatott. Egyesek állítják, a Hohenheim név görögösítésével „gyártotta”, más feltételezések szerint azt jelenti, Celsus

A villachi Paracelsus-udvar és a híres jatrokémikus dombormúve (a két plasztika közül a bal oldali)

– a Kr. u. 1. században élt római orvos – felett álló. A reneszánsz meggyőződés szerint minden dolog zsinórmértéke a klasszikus, görög-római előzmény. Paracelsus névvalasztása mutatja, tisztában volt azzal, hogy tanai forradalmasítják a galénoszi, a testnedvek arányát vizsgáló orvoslást. A 16–17. századi jatrokémia (orvosi kémia) egyik első és legismertebb képviselője Paracelsus. A jatrokémia jócskán bővítette a gyógyszerként használható anyagok körét, és ezeket a gyógyszereket megkísérelte koncentráltan, tisztán előállítani.

Paracelsus a vándor humanisták életét élte, felnőttként nem tartózkodott hosszasan egyazon helyen. Ez a „tudományos séta” a híres csodaorvos-filozófus vándorútjának a mai Ausztria területére eső helyszíneit mutatja be. Paracelsus egyébiránt több alkalommal járt Magyarországon is. Életútjának modern szemléletű, magyar nyelvű összefoglalását Bobory Dóra *Batthyány Boldizsár titkos tudománya* című könyvének egy fejezete nyújtja, amely a vonatkozó nemzetközi szakirodalmat is citálja (L’Harmattan, 2018, 121–131).

A későbbi jatrokémikus Einsiedelnben, Schwytz kantonban (a mai Svájc területén) született ismeretlen anyától és egy Wilhelm Bombastus von Hohenheim nevű nemesembertől. Saját visszaemlékezése szerint szerény körülmények között nevelkedett. Körülbelül tízéves korában Villachba került, ahol apja tanítóként dolgozott. Paracelsus első bányászati, ásványtani és botanikai ismereteit feltehetően apjának köszönhette. A 16. században több karintiai bánya a korabeli Európa bányászatának, fémkereskedelmének jelentős részét magához vonó Fugger család érdekeltiségébe tartozott, például a Villach közvetlen közelében fekvő Bad

A villachi városi múzeum földszintjén két terem állít emléket a 16. századi orvos-polihisztnak

Bleiberg tárnái is, ahol ólom- és cinkércet bányásztak, de ezüst is kinyerhető volt belőlük. A tinédzser Paracelsus a bányákban és az azokhoz kapcsolódó műhelyekben is dolgozott asszisztensként. Az 1510-es években az ezüstabányáiról ismert tiroli Schwazba is elvetődött, Sigmund Füger metallurgiai laboratóriumába.

Ezután egyetemjárásba kezdett: 1510 táján Bécs, Wittenberg, Lipcse, Erfurt és Ferrara egyetemén fordult meg. Bizonytalan, hogy a mesterfokozaton kívül szerzett-e más titulust, mindenestre önmagát orvosnak tartotta. Egy ideig a velencei seregben működött, majd Habsburg V. Károly regimentjében szolgált mint katonaoorvos. Itt személyes tapasztalatokat szerzett a sebgyógyítás terén, nem visolygott a betegekkel való közvetlen kontaktustól, és a hagyományos orvoslás kérelhetetlen kritikusává vált. Egy ideig a bázeli egyetemen tanított (1527/1528). Innét polémiára hajlamos és nyers természete miatt kellett távoznia. Élete során bejárta szinte teljes Nyugat-Európát, azonkívül Rodoszon, Cipruson, Isztambulban, a Szentföldön és Egyiptomban is töltött némi időt.

Paracelsus 1964-ben egy plasztikával díszített emlékművet kapott Bécsben, a belvárostól északkeletre, a Duna szigetén lévő Donauparkban

Májustól októberig látogatható a Bad Bleiberg határában lévő Terra Mystica és Terra Montana bányászati kiállítás („élménybánya”). Előbbi geológiai jellegű, utóbbi a bányászok munkájára koncentrál. Paracelsus személyével a Terra Mystica foglalkozik

Paracelsus a betegségek okát nem a testnedvek rossz egyensúlyában látta, mint Galénosz, hanem külső okokat tételezett föl. Meglátása szerint nemcsak növényekből készíthetőek gyógyhatású szerek, hanem ásványi anyagokból is. Ez a vélekedése is hozzájárult a hagyományos felfogást követő orvosokkal és patiká-

Paracelsus egy feltehetően Augustin Hirschvogel 1540. évi metszete alapján készült olajfestményen

riusokkal való viszonya megromlásához. Például a megfelelő dózisban adagolt higany segítségével sikereket ért el a vérbaj gyógyítása terén, viszont szembekerült a már említett nagy hatalmú Fuggerekkel, ugyanis az általuk Amerikából importált guajakfa kérgéből főzött tinktúrát is szifiliszellenes szerként forgalmazták. Paracelsus a szennyezésmentes hatóanyag előállításával összefüggésben a laboratóriumi gyakorlatot is az orvosi munka fontos részének vélte.

Híres megállapítása szerint a mérgező hatás csak a dózistól függ: „Mi az, ami nem mérgező? Minden dolog mérgező és semmi nincs, ami nem mérgező. Egyedül az adagon múlik, hogy valami nem mérgező.” (*Was ist das nit giftt ist? Alle ding sind giftt und nichts ohn giftt. Allein die dosis macht das ein ding kein giftt ist.*) Megjegyzendő, hogy Paracelsus vonatkozó, *Sieben defensiones* című műve először németül jelent meg (két évtizeddel szerzője halála után, 1564-ben), a közismert *sola dosis facit venenum* (csak az adagon múlik, hogy valami mérgező-e) szállóige fordítás. Paracelsus bázei egyetemi előadásait is németül tartotta, nem latinul, amivel megbotránkoztatta professzortársait. Ez a törekvése, az anyanyelvi kultúra fejlesztése a reformáció egyik általános célkitűzése volt.

Számomra – középiskolai tanár lévén – Paracelsus tevékenységéből a dózis-hatás összefüggés a legfontosabb. Szempontot adhat többek között ahhoz a kérdéshez, hogy a placebohatáson túl várhatunk-e egyebet a hatóanyag híján lévő homeopátiás készítményektől. Érdekes módon a homeopáták is korai előfutárakat tisztelik Paracelsusban.

Ahhoz képest, hogy a középkor alkímistái az egy és egyetlen univerzális csodaszert akarták megtalálni, előremutatónak mi-

nősül az is, hogy Paracelsus és követői különféle gyógyszerek előállításán fáradoztak. Ugyanakkor egyes népi hiedelmek, babonák hatása alól Paracelsus sem tudta kivonni magát. Egyik találmányát, a „fegyverkenőcsőt” nem a fegyver által megsebzett testrésze, hanem a sérülést okozó fegyverre javasolta kenni bizonyos láthatatlan megfélelések miatt.

Paracelsus 1524-ben Villachba látogatott, majd halála előtt két évre, 1538 és 1540 között ismét hazatért gyerekkori otthonába. Villach város 1538. május 12-i oklevele bizonyítja ezt, amelynek tárgya Paracelsus apjának elhunytja és az örökösödés. 1538 au-

A Bad Sankt Leonhardban álló Paracelsus-ház egy Lavant-völgyi forrástúra kiindulópontja

Paracelsus 1541. szeptember 21-én a salzburgi Fehér ló fogadóban (helyén ma a Kaigasse 8. sz. ház áll) diktálta végrendeletét

Paracelsus síremléke a salzburgi Szent Sebestyén-templomban

Paracelsus salzburgi szobra Josef Thorak alkotása (1943). 1952-től áll jelenlegi helyén, a Mirabell-park közelében

Az 1565-ben Frankfurtban megjelent *Opus chirurgicum* első oldala

gusztszásban és 1540 márciusában is igazolhatóan Karintiában tartózkodott. Megvizsgálta a Lavant folyó völgyében fakadó savanyú vizek gyógyhatását. Ennek a munkásságának több forrásház állít emléket, ilyeneket például Bad Sankt Leonhard térségében láthatunk, ha letérünk a Grazot Klagenfurttal összekötő autópályáról.

1541-ben Paracelsus Salzburgba költözött, ott halt meg máig tisztázatlan körülmények közt. Az óváros több házában is van em-

léktáblája (a Platzl nevű téren, a Kaigasse egy házában, ahol végrendeletét írta és a Dr.-Wilfried-Haslauer-Platzon, ahol 1525-ben lakott). A salzburgi Szent Sebestyén-temetőben temették el, majd 1752-ben a temető szomszédságában álló templom barokk stílusúvá alakításakor az akkor létrehozott nekropoliszban kapott díszsírhelyet, közvetlenül a templom sírkertbe vezető kapujánál. A neves jatrokémikusnak 1952 óta áll szobra Salzburgban.

Paracelsus munkái többségét halála után nyomtatták ki, részben állandó vándorlásai miatt, részben pedig azért, mert a kiadók nem akartak ösztetűzésbe kerülni Paracelsus befolyásos orvos ellenfeleivel. Nyelvezete helyenként fellengzős, alkimista örökségként olykor misztikába hajló és goromba természetének megfelelően gyakran trágár. Ezt jól illusztrálja az alábbi, a *Paragranum* (1565) c. művéből származó idézet.

„Melyik tudós és tapasztalt ember keresné az orvost a külső látszatban? Semelyik sem; de ki keresi a külső látszatban? Az oktalan elme. Mire alapul mármint az olyan orvoslás, melyre egyetlen tudós sem kíváncsi; nem mutatkozik benne filozófia sem, nem tapasztalni benne alkimia sem, nem érezni benne erényt sem? S amiért elmondom, hogy minek kell meglennie egy orvosban, szerintük azért *Cacophrastus* [a szar szószólója] kell változtatnom a nevetem, mikor pedig igazán *Theophrastus* [az isteni beszéd mestere] hívnak, fajtám és kereszteléseim okán.

Jól megértétek pedig, hogy miként tekintem az orvoslás alapját, mi mellett maradok és fogok maradni ezután is: a filozófiában, az asztronómiában, az alkimiaiban és az erényekben. Vagyis az első oszlop a föld és a víz teljes filozófiája; a második oszlop az asztronómia és az asztrológia, a lég és a tűz két elemének tökéletes ismeretével; a harmadik oszlop pedig az alkimia, maradéktalanul, valamennyi eljárásával, tu-

lajdonságával és a négy nevezett elem mesteri uralásával; a negyedik oszlop pedig az erény, kísérője az orvosnak mindhalálig, záróköve és támasztéka a többi három oszlopnak. S jól figyeljétek rám, mert nektek is ebben a négy oszlopban kell jártasnak lennetek, vagy pedig látni fogja minden falu minden parasztja, hogy miben áll a tudományotok: abban, hogy a fejedelmet-uralkodót, a várost-országot egyedül sarlatánsággal gyógyíttjátok, s tudományotokról sem tudástok, sem igazságotok nincsen; s a feddés, amit kaptok, nektek, bolondoknak és képmutatóknak szól, nektek, állítólagos orvosoknak. De amiért én elfogadom ama négyest, ugyanúgy el kell fogadnotok nektek is, s nektek kell engem követnetek, nem nekem titeket. Nektek engem, *Avicenna*, *Galene*, *Razis*, *Montagnana*, *Mesue* stb., nektek engem és nem nekem benneteket, ti *Párizsból*, *Montpellierből*, ti *Svábföldről*, *Meissenből*, ti *Kölnből* és *Bécsből* valók, s ami még csak a *Duna* és a *Rajna* árja mentén fekszik, ti *szigeteken a tengerben*, te *Itália*, te *Dalmácia*, te *Szarmácia*, te *Athenis* s te *Görögföld*, te *Arabs* és te *Izraelita*. Nektek engem, s nem nekem titeket, nem marad közületek egy a leghátsó ficakban sem, akit nem fognak a kutyák lehugyozni. Én monarcha leszek, s enyém lesz a monarchia, én kormányozom a monarchiát és kötök szíjat a derekatokra. Hogy tetszik nektek *Cacophrastus*? Ennek a szarnak le kell mennie a torkotokon.”

(Paracelsus: *Paragranum*. Ford. Adamik Lajos. Bp., Helikon, 1989. 8–9.)